

6.10.2020

Viite: SPR s 26/2020 Rajaesteet COVID-19

Asia: Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston julkilausuma koronavirus tilanteesta johtuvasta rajanylityksen rajoituksista ja sen vaikutuksista saamelaisyhteisöön

Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston hallitus on käsitellyt koronaviruspandemian ja ulkorajojen sulkemisen vaikutuksia saamelaisyhteisöön ja lausuu seuraavaa

Koronaviruspandemia vaikuttaa saamelaisyhteisöön ennenkokemattomalla tavalla. Pandemian johdosta valtioiden ulkorajoilla rajaliikennettä on rajoitettu vuoden 2020 kevään ja kesän aikana. Saamelaiset ovat alkuperäiskansa, joka asuu neljän valtion alueella Suomessa, Norjassa, Ruotsissa ja Venäjällä. Rajanylitykseen koskevat rajoitteet ovat merkittäväällä tavalla vaikuttaneet saamelaisyhteisöön.

Valtioiden velvollisuudet saamelaisia kohtaan korostuvat erityisesti poikkeustilanteessa. Tämä koskee saamelaisten oikeutta terveyteen ja elämään, rajoitusten vaikutusten arviointia ja haittojen vähentämistä, saamenkielistä tiedotusta ja neuvontaa, sekä varautumista tuleviin pandemiatilanteisiin saamelaisyhteiskunnan näkökulmasta.

Saamelaisilla on omana kansana ja alkuperäiskansana sekä kansallisessa että rajoja ylittävässä perspektiivissä itsemääräämisoikeus ja oikeus elää saamelaisena kansana myös poikkeustilanteessa. Oikeus itsemääräämiseen ja oikeus osallisuuteen päätöksenteossa itseään koskevissa asioissa ei tulisi heikentyä poikkeustilanteessa tai sen jälkeen.

YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan julistuksen 36 artiklan mukaan kansainvälisten rajojen jakamalla alkuperäiskansoilla on oikeus ylläpitää ja kehittää rajat ylittävää yhteistyötä ja suhteita, mukaan lukien hengellinen, sivistyksellinen, poliittinen, taloudellinen ja sosiaalinen toiminta. Valtioiden on toteutettava alkuperäiskansojen kanssa neuvotellen toimet, joilla helpotetaan tämän oikeuden käyttämistä ja varmistetaan sen toteutuminen myös poikkeustilanteessa.

Saamelaiset alkuperäiskansana tarvitsee pandemian varautumissuunnitelman, jonka tavoitteena on rajoittaa haittoja, joita pandemiasta aiheutuu ihmisen terveydelle ja saamelaisyhteisölle sekä turvata saamelaisyhteiskunnan toimintojen jatkuvuus mahdollisimman hyvin.

Valtioiden velvollisuudet saamelaisia kohtaan korostuvat erityisesti poikkeustilanteessa

1. Saamelaisilla on oikeus terveyteen ja elämään. Valtioilla on velvollisuus suojella saamelaisyhteisöjä koronaviruksen aiheuttamilta riskeiltä. Erityisesti koronaviruksen riskiryhmään kuuluvat saamelaiset ikäihmiset ovat merkittäviä saamelaisen perinteisen tiedon kantajia ja välittäjiä, joiden suojelu on tärkeää. Poikkeustilanteessa on erityisesti myös varmistettava, että saamelaisten kielelliset oikeudet sosiaali- ja terveydenhuollossa eivät heikkene.
2. Saamelaisilla on oikeus kansana itsemääräämiseen ja näiden oikeuksien toteutuminen poikkeustilanteen aikana tai sen jälkeen on tärkeää. Itsemääräämisoikeuden nojalla saamelaisilla on kansana oikeus päättää poliittisista oloistaan, edistää omaa taloudellista, yhteiskunnallista ja kulttuurista kehitystään sekä määrätä omista luonnonvaroistaan ja niiden esiintymistä, eikä heiltä tule missään oloissa viedä heidän oikeuttaan niihin luonnonvaroihin, jotka ovat heidän olemassaolonsa perusedellytys. Valtioilla on velvollisuus hankkia saamelaisten vapaa, tietoon perustuva ennakkosuostumus asioissa, joilla merkitystä saamelaiskulttuurin tai -elinkeinojen tai saamelaisten yhteiskuntaelämän perusedellytysten kannalta. Saamelaiskäräjien tulee näin ollen olla mukana sekä valtioiden tulee konsultoida niitä suunnitelmissa pandemian varalle.
3. Saamelaisten tiedonsaannin turvaamiseksi poikkeusoloissa tiedottaminen tulee tapahtua saamen kielillä. Poikkeustilanteessa viestintään ja tiedonsaantiin on kiinnitettävä erityistä huomiota, jotta saamelaiset saavat oikeaa tietoa, osaavat varautua tilanteeseen ja siten vaikuttaa viruksen leviämiseen. Viranomaisten koronavirukseen liittyvä saamenkielisen tiedottamisen määrä ja oikea-aikaisuus on koronavirustilanteessa ollut riittämätöntä. Äidinkielen tiedonsaannin vähäisyys muodostaa terveydelle vakavan riskin, kun henkilö voi tahtomattaan levittää virusta. Tiedotuksessa on huomioitava myös, että saamelaisyhteiskunnassa on saamen kielen yhteiskunnallisesta tilanteesta johtuen osa väestöstä lukutaidottomia omassa äidinkielessään. Tiedon tulisi tavoittaa myös ne saamenkieliset henkilöt, jotka eivät lue saamen kieltä. Monen viranomaisen osalta on koronaepidemian yhteydessä käynyt ilmi, ettei viranomaisilla ole suunnitelmaa saamenkielisille tiedottamiselle, jonka merkitys korostuu entisestään kriisitilanteissa.

Valtioiden rajanylitykseen koskevat rajoitteet ovat merkittäväällä tavalla vaikuttaneet saamelaisyhteisöön

4. Valtioiden rajanylitykseen koskevat rajoitteet ovat merkittäväällä tavalla vaikuttaneet saamelaisyhteisöön. Rajojen sulkemisen vaikutuksista saamelaisiin onkin tarve arvioida kokonaisvaltaisesti. Rajoitukset ovat vaikuttaneet saamelaisten perhe- ja yhteisösuhteisiin, mm. vapaan liikkuvuuden ja kulttuuritapahtumien peruuntumisten vuoksi. Sosiaalisen kanssakäymisen rajoittuminen asettaa myös erityisesti riskiryhmiin kuuluvat alttiiksi yksinäisyydelle ja muille hyvinvoinnin riskitekijöille.

5. Rajoitukset ovat vaikuttaneet myös saamelaiselinkeinoihin, kuten poronhoitoon ja duodjiin (käsityö), ja niiden harjoittamiseen. Vaikutukset ovat merkittäviä myös kaupankäynnissä, palvelualoilla, kulttuurisektorilla ja saamelaismatkailussa. Vapaa liikkuvuus on merkittävä tekijä saamelaiselinkeinojen harjoittamisedellytysten sekä niiden kannattavuuden näkökulmasta.
6. Saamenkielisten rajatylittävien palveluiden saatavuus ja työvoiman liikkuvuus on estynyt rajanylityksen koskevista rajoituksista johtuen. Rajat ylittävien sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluiden käyttämisen kannalta haaste kriisitilanteessa on varautumissuunnitelmien ja -sopimusten puute. Tämä vaikuttaa saamenkielisten rajatylittävien palvelujen saamiseen. Sosiaali- ja terveysalalla rajanylitykseen koskevat rajoitteet ovat vaikuttaneet mm. työvoiman liikkuvuuteen ja työssäkäyntiin rajan yli. Tämä voi paikallisesti vaikuttaa saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen saatavuuteen saamenkielisen työvoiman puutteesta johtuen. Rajat ylittävä saamenkielinen varhaiskavatus, opetus ja koulutus on kohdannut haasteita ja palveluiden saaminen on jopa määräaikaaisesti päättynyt poikkeustilasta ja rajanylitykseen koskevien rajoitusten vuoksi. Päätösten vaikutuksia lasten, nuorten ja perheiden kannalta olisi arvioitava.
7. Pandemia ja rajasulut ovat vaikuttaneet niin saamelaisten rajat ylittävään yhteistyön kuin alkuperäiskansojen globaaliin yhteistyön toteutumiseen. Kansainvälisten rajojen jakamalla alkuperäiskansalla on oikeus ylläpitää ja kehittää rajat ylittäviä suhteita ja yhteistyötä. Alkuperäiskansoilla on myös saman periaatteen mukaisesti oikeus ylläpitää ja kehittää rajat ylittäviä suhteita ja yhteistyötä muiden alkuperäiskansojen kesken globaalilla tasolla. Globaali yhteistyö muiden alkuperäiskansojen kanssa ja osallistuminen globaaliin alkuperäiskansaliikkeeseen on tärkeä osa saamelaisten oikeuksien tunnustamista ja toteutumista kansainvälisessä tasolla. Koronaviruspandemia on vaikeuttanut alkuperäiskansojen välistä globaalia yhteistyötä sekä alkuperäiskansojen mahdollisuutta osallistua kansainvälisiin prosesseihin. Globaalin yhteistyön turvaaminen pandemioiden aikana on tärkeää, mutta samalla on varmistettava, ettei globaali yhteistyö altista jo usein haavoittuvammassa asemassa olevia alkuperäiskansoja tartunnalle.

Varautuminen tulevaan

8. Saamelaiset alkuperäiskansana tarvitsee pandemian varautumissuunnitelman, jonka tavoitteena on rajoittaa haittoja, joita pandemiasta aiheutuu ihmisen terveydelle ja saamelaisyhteisölle. Valtioiden tulisi huomioida pandemian johdosta tehtävissä toimitaan saamelaisten itsemäärämisoikeus ja saamelaisalueen ulottuminen neljän valtion alueelle. Varautumissuunnitelman tarkoitus on ohjata pandemiaan varautumista kaikilla hallinnon tasoilla, niin että turvataan saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien toteutuminen ja saamelaisyhteiskunnan toimintojen jatkuvuus mahdollisimman hyvin. Pandemian aikana on huomioitava, että saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää rajat ylittäviä suhteita, harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan ja saada rajatylittäviä palveluita turvataan poikkeustilan aikana niitä mahdollisimman vähän haittaamatta.

9. Saamelaisalueen ulottuminen neljän valtion alueelle tulisi huomioida myös kansallisia varautumissuunnitelmia laatiessa. Valtioiden tulisi koordinoida saamelaisalueelle ulottuvien varautumissuunnitelmien laatimista sekä toimeenpanemista jotta saamelaisaluetta koskevat poikkeustilojen rajoitukset haittaisivat mahdollisemman vähän saamelaisten omaa valtioiden rajat ylittävää yhteiskuntaelämää. Ellei kansallisia varautumissuunnitelmia harmonisoida ottaen huomioon saamelaisten asuminen neljän valtion rajojen sisäpuolella, saatetaan saamelaisiin soveltaa jopa neljää erillaista varautumissuunnitelmaa, joiden rajoitukset voivat olla hyvinkin erilaisia. Tämä haittaa saamelaista rajat ylittävää yhteistyötä huomattavasti.
10. Valtioiden on edelleen toimillaan suojeltava alueillaan asuvaa saamelaista alkuperäiskansaa koronaviruksen leviämiseltä erityisesti liikkumista koskevien rajoitusten poistuessa ja tämän johdosta matkailun saamelaisten asuttamille alueille lisääntyessä. Valtioiden sisäisissä matkustusohjeissa on kiinnitettävä huomiota siihen, että alkuperäiskansan oikeus terveyteen ja elämään turvataan, sillä taudin leviämistilanne vaihtelee valtioiden eri alueiden välillä. Saamelaisten valtioiden rajatylittävien liikkuvuuden, yhteisösuhteiden ylläpidon tai perinteisten elinkeinojen toimintaedellytyksten ei tulisi vaaraantua matkailun tuoman riskin perusteella, mikäli se ei perustu alueelliseen taudin leviämistilanteeseen.